

V. MOLNÁR LÁSZLÓ: VLGYIMIR BRONYEVSKIJ ITINERÁRIUMA MAGYARORSZÁGRÓL (1810)

**A szöveget sajtó alá rendezték a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

A napóleoni háborúk időszakában Magyarországról a legátfogóbb itineráriumot – az orosz utazók közül – Vlagyimir Bogdanovics Bronyevszkij (a későbbi neves hadtörténész, író és műfordító) készítette, aki 1810-ben szerzett tapasztalatait örökölte meg. Ezen útleírás készítője 1784-ben született a tulai kormányzóságban levő Asztahovo faluban, kismemesi családból. A tengerésztiszti pályára készülő gyermeket 1794-ben iratták be szülei a hadapródiskolába, amelynek elvégzése után, 1805-től a Földközi-tengeren előbb a török, majd a francia flotta ellen harcolt. Ismeretes róla, hogy a Tenedosz szigetén partra tett tűzéréség parancsnokaként 1807-ben jelentős haditettét vitt végbe, hiszen egységével visszaverte a törökök sorozatos támadásait.¹ 1810 elején a pétervári admirális Triesztből Kronstadtba rendelte, ezért útja egy részét a korabeli Magyarország területén tette meg. A bécsi Udvari Haditanács engedélyével átvonuló orosz hadoszlop (3601 tengerész és 68 tiszt) magyarországi útvonaláról, főbb állomásairól és személyes benyomásairól „Putyesesztviye ot Trieszta do Szankt-Petyerburga v 1810 godu” (Utazás Trieszttől Szentpétervárig 1810-ben) című művében számolt be, amely 1828-ban Moszkvában jelent meg.² Bár munkája számos forrásértékű adatot tartalmaz, az 1980-as években Tardy Lajos joggal hívta fel a figyelmet arra, hogy Bronyevszkij – aki kitűnően tudott angolul, és Walter Scott több művét fordította le oroszra – helyenként kompilatív módon átvette Robert Townson (1758–1822) angol utazó és természettudós „Travels in Hungary” (London, 1797) című kötetének több leírását.³

Bronyevszkij könyvét, amely a legrészletesebb orosz útleírást tartalmazza a korabeli Magyarországról, vitathatatlanul a realista ábrázolásmódra való törekvés jellemzi. A szerző mély együttérzéssel számolt be a paraszti népesség szegényes lakáskörülményeiről és nyomorúságos életformájáról, amit 1810. április 8-án, a stájer–magyar határ átlépését követően tapasztalt. Első élménye Csáktornyához (a mai horvátországi Čakovec) fűződött, ahol egy közönséges parasztházban éjszakázott, majd másnap Kanizsára érkezett.⁴ Az utazó képszerű leírást adott a város üzleteiről, az emberek öltözködéséről, valamint a lakosság etnikai és vallási összetételéről. A település történetének felvázolásakor azonban Bronyevszkij tévedett, amikor arról írt, hogy Kanizsát a törökök többször is elfoglalták, így 1683-ban, amikor a Bécs alatt vereséget szenvedett török sereg rohammal vette be a híres várat. Ez nem helytálló, mivel Kanizsát 1600. október 22-én foglalta el Ibrahim nagyvezír és a vár kilencven évig maradt a török félhold uralma alatt.⁵

Bronyevszkij április 10-én érkezett Kiskomáromba, amelynek házait tisztáknak, olasz stílusban épült templomát pedig gazdagon díszítettnek találta. Ezután Marcali volt a következő állomása, ahol az erdei út dombok között vezetett, s a tölgyek, nyárfák, diófák friss lombkoronája pompás látványt nyújtott. Másnap az orosz hadoszlop a Somogy megyei Lengyeltótiiban tartott pihenőt, ahol a tiszteket a helybeli földesúr igazi magyaros

vendéglátásban részesítette. Az útleírás készítője elragadtatással írt a báró ízlésesen, a legmodernebb bécsi bútorokkal berendezett emeletes kastélyáról, a baronesse szobájának szentimentális stílusú festményeiről, a földesúr lányainak német és olasz áriaénekéről, az ötfogásos étkezésről és a tokaji bor zamatáról. Elmarasztalóan jegyezte meg azonban, hogy a báró gazdasága nem a legnagyobb rendről tanúskodik, mivel ideje nagy részét Bécsben tölti.⁶

Másnap Bronyevszkij a Balaton partján fekvő Szemesen szállt meg, ahol este bebarangolta a környéket, miközben hatalmas szélvihar és zápor érte utol. Az utazó hitelesen örökölte meg a természeti erők vad szépségét, a hullámozó Balatonon partra igyekvő halászhajók küzdelmét, valamint a vihar fokozatos elcsitulását. A következő napon, nagypénteken az orosz katonák Siófokon tartottak pihenőt, ahol Bronyevszkij megtekintette a „magyar tenger” vízháztartását szabályozó Sió folyót, amelyet tévesen Sárvíznek nevezett.⁷

Bronyevszkij következő állomása Lepsény volt, ahonnan Székesfehérvárra, az Árpád-házi királyok egykori fővárosába és temetkezési helyére érkezett. Az utazó örömmel jegyezte fel, hogy az úgynevezett Rácváros szerb lakossága kitörő lelkesedéssel, a pápa pedig kereszttel és szentelt vízzel fogadta őket. A szerző felettébb elégedett volt a szívélyes vendéglátással is, hiszen a tiszteknek ebédhez öt fogást és fél butélia bort szolgáltak fel. Bronyevszkij alaposan szemügyre vette a történelmi jelentőségű várost, amelyről a következő jellemzést adta: „Székesfehérvár nem túlságosan nagy, de külvárosaival együtt eléggé kiterjedt területű; utcái szélesek, jól rendezettek. A főter új módi szerint emelt, kétemeletes házakkal épült be; üzletek, templomok nem csekély számban találhatók. Ha belépsz a kávéházba, csodálkozol, milyen szép. Az egyik külváros és a belső város között kis patak folyik, Gaja nevezetű, amely a Sárvízbe ömlik. A város lakói jórészt szlávok, akik kiterjedt kereskedést folytatnak Itáliával a fiumei kikötőn keresztül... A jezsuita kolostor temploma kitűnik a többi közül nagy terjedelmével és gyönyörű festményeivel. Szent Kandidot tisztelik benne; a szent gazdagon ékesített ereklyeládája felett a falba építve a pápa pecsétes bullája látható...”⁸

A székesfehérvári pihenő és fényűző esti szórakozást követően Bronyevszkij és báró Schlippenbach az orosz hadoszlopot megelőzve Budára utaztak, ahol első élményük a szélesen hömpölygő kék Duna látványa volt. Az ország fővárosában az egyik legelegánsabb fogadóban szálltak meg, majd hosszú sétára indultak a városban, amelyről a következőket jegyezte fel: „Buda, melyet a németek «Ofen»-nak mondanak, a Duna jobb partján fekszik és a bal parton elterülő Pesttel együtt igen kiterjedt várost alkot. Csak a Duna választja el őket egymástól, de külön városokat képeznek, amelyek lakosainak száma eléri az ötvenezret. Átkelve Pestről a hídon, jobb kéz felé széles, kitűnően kiképzett út nyílik, amelyből lépcsők vezetnek fel a várba, ami mindkét város felett uralkodik. A várat kőfal veszi körül – de hiányoznak az ágyúk, legalábbis én nem láttam ilyeneket. A vár közepén csodálatosan szép tér, gazdag uraságok palotáival. Az elővárosok a vártól mintegy 10–12 versztnyre terjeszkednek ki, a Duna partjain épültek, egy-két sor utcából állanak. Ezek a parttal párhuzamosan futnak, és csak egy-egy kevésbé tiszta tér szakítja meg egyhangúságukat. A külvárosokban a házak földszintesek, homlokzatuk hét-kilenc ablakos, gondozott gyümölcsös, konyhakert vagy virágoskert övezi ezeket. Budán a nemesség és a hivatalnokok laknak. A tábornokok és a várparancsnok háza a legemlést érdemlőbb a várban. A királyi palota és a lakotyaik egyaránt roppant imponáló méreteikkel és egyúttal egyszerű architektúrájukkal tűnnek ki.”⁹

Ezt követően Bronyevszkij felkereste a királyi palotát, ahol megtekintette Alekszandra Pavlovna nagyhercegnő egykori rezidenciáját. Részletesen leírta a lakosztály termeinek berendezését, a Szentpétervárról hozott bútorokat, porcelánokat, csillárokat, amelyeket több millió rubel értékűre becsült. Az utazó látta a felnyitott pianínófortén a „Szkucsno mnye na csuzsoj sztoronye” (Szomorú nekem idegen földön) című orosz ária kottáját, amelyet a nádor hitvese életében utoljára énekelt.¹⁰

Ezután Bronyevszkij végiglátogatta a helyi kaszárnnyakat, a katonakórházat, majd a színházak és a híres fürdők bemutatására tért át. Részletesen leírta találkozását Alvintzi József tábornaggyal, Magyarország hadikormányzójával, aki ebédre hívta meg orosz vendégeit. A 75 éves tábornok hosszasan érdeklődött Mihail Fjodorovics Kamenszkij gróf iránt, akivel együtt szolgált a második orosz–török háborúban.¹¹

Bronyevszkij útleírásának egyik legemlékezetesebb részét Alekszandra Pavlovna örömi sírkápolnájának leírása képezi, amelyet a helyi pap, Nyikolaj Musovszkij (I. Miklós cár későbbi udvari lelkésze) vendégeként tekintett meg. Ezzel kapcsolatban írta: „Áhítatos tekintetemel futó pillantást vetettem a templomra és négyzet alakú piederstált láttam magam előtt, melynek minden egyes oldala alig több három százsenynél;¹² ezen a piederstálon emelkedik a gúla alakú csúcsos tető. Belül a templom kör alakú és az oltárt boltív választja el a nem nagy méretű, atlaszra festett ikonosztáztól; az oltárasztalt gazdagon hímzett bársony borítja; a tiszta aranyból vert edények súlya meghaladja a negyven fontot és kiváló munkáról tanúskodnak. Két papi miseruha különösen figyelemre méltó; az egyiket a nagyhercegnő esküvői ruhájából varrták, a másikat Anna Joanovna cárnőnek abból a ruhájából, amely a nagyhercegnő kelengyéjéhez tartozott. A két aranyfoglatú ikont dúsan díszítik nagyméretű briliánsok, gyémántok és drágakövek. Az elsővel Nagy Katalin adta áldását a megboldogultra, a másodikkal pedig felséges édesanyja, Marija Fjodorovna cárné, aki csaknem ugyanebben az időben vesztette el férjét és gyengéden szeretett leányát. Egyszerű, a templom minden díszé egyszerű, de ugyanakkor gazdag, választékos ízlésű és méltóan juttatja kifejezésre az orosz császári pompát.”¹³

Ürömről visszatérve Bronyevszkij még néhány napot töltött Budán és minden idejét a város megismerésére fordította. Útleírásában hosszasan dicséri a főváros parkjait és hangulatos vendéglőit, ahogy egy butélia tokaji borért hat rubelt kellett fizetnie. Pesti tartózkodása idején meglátogatta az ezer embert foglalkoztató Valero-féle selyemgyárat, a nagy hírű egyetemet, annak különféle tanszékeit. Felkereste az egyetemi könyvtárat is, amelyről némi malíciával jegyezte meg, hogy a belépés ugyan ingyenes, de az olvasó oly ritka, mint az üstökös. Elismeréssel írt viszont a királyi palota kilátótornyában elhelyezett csillagvizsgálóról és a Természettudományi Múzeum ásványtani gyűjteményéről.¹⁴

Pestet elhagyva Gödöllő volt az orosz hadoszlop pihenőhelye, ahol Bronyevszkij lenyűgöző szépségűnek találta Grassalkovich herceg kastélyát. Keserűen állapította meg azonban, hogy az ország egyik leggazdagabb földesurának parasztjai úgy élnek, mint a madarak; azaz semmijük sincs, amit a magukénak mondhatnának.¹⁵

A herceg birtokát elhagyva, Hatvan és Jászárokszállás között mocsaras, műveletlen földeken vitt tovább Bronyevszkij útja. Figyelmét ekkor különösen a paraszti viselet ragadta meg, amelyről a következőket jegyezte fel: „Íme, a szokványos paraszti öltözködés: törökös szabású nadrág, amely alul szoknyaszerűen kiszélesedik, gallér nélküli ing, s emiatt a nyak és a mell mindig fedetlen; a lábbeli kapcából van, melyet egyszerűen lábra tekernek; a sapka bárányszőrrel készül. Ünnepeken sárgarézzel kivert csizmát – olykor sarkantyúkkal – viselnek; hajukat túlzott bőséggel mázsolják be disznózsírral. Hajviseletük kerek, olykor repdeső fonatokban, amelyek a homlokokon csattal vannak összefogva. A szokásos felsőbát és dolmányukat kicifrázva télen-nyáron viselik, többnyire vállra vetve. A kíváncsiak számára rajzot mellékelek, amely a magyar nemesurat és jobbágyot ábrázolja nemzeti viseletben. Szabályát csakis nemesember viselhet. Az asszonyok némileg csinosabban öltözködnek a férfiaknál. Szolgálatkészek, munkakedvelők és jóindulatúak; a házi és a mezei munka egyaránt jórészt az ő vállakra nehezedik. Rövid szoknya, széles ujjú ing képezi szokásos nyári öltözetüket; a férjezettek főként viselnek, a lányok hajfürtjei fedetlenek.”¹⁶

Bronyevszkij kitűnő megfigyelőnek bizonyult, amikor a magyar nép karakterjegyeit így összegezte: „A magyarok általában hallgatag, csendes és alázkodó emberek, de ha sértés éri őket, tekintetük komor lesz, és ilyenkor fékezhetetlenek... Nagylelkűek és valóban végtelenül

bátrak; nem dicsekedők, mivel nem is ismerik saját képességeiket, de még nem feledték el, hogy azoktól a hősektől származnak, akik a keresztény Európát védőbástyaként védelmezték a nagyszámú török seregek ellen.”¹⁷

A háromszáz parasztportából álló Kál után Bronyevszkij a vörösboráról és püspöki székhelyéről híres Egerbe érkezett, melynek hős védői 1552-ben sikerrel verték vissza a törökök ostromát. Az útleírás készítője elismeréssel írt az általa „kis Rómának” nevezett település püspöki palotájáról és híres teológiai főiskolájáról, amelynek épületét Esterházy Károly (1725–1797) püspök emeltette. Az utazó megtekintette még a papi szeminárium könyvtártermét, valamint a püspöki park hársfasorát és melegházát is, ahol narancs- és citromfákat látott. Bronyevszkij Egerben találkozott a püspöki tisztséget 1807-től betöltő báró Fischer Istvánnal (1754–1822), akit felettébb önelégült embernek talált. Felfigyelt arra is, hogy környezetében csak a lovak tűntek jóllakottaknak, annak ellenére, hogy a főpap évi jövedelme meghaladta a kétszázezer forintot.

Az utazó szemléletes leírást adott a szépen kiépített egri fürdőkről, majd a szemtanúként látott helyi újoncszedést örökölte meg. Megemlítette, hogy a rekruták verbuválása idején egy évi zsoldot előre kifizettek az újoncoknak, és a fiatal legények szívesen álltak be katonának a földesurak rossz bánásmódja miatt.¹⁸

Az orosz hadoszlop következő pihenőhelye a háromezer parasztportából álló Kövesd mezőváros volt, amelynek környékén a szántóföldek ugyan rosszul megműveltek tűntek, ám a dús legelők kedveztek a pásztorkodásnak, amely a lakosság fő életformáját jelentette. Ma már felbecsülhetetlen értékű Bronyevszkij néprajzi leírása a rideg szarvasmarhatartással foglalkozó magyar pásztorokról, akik „hogy megvédjék magukat a számtalan bogártól, ingüket átítatják kátránnyal, ami a bezsírozott subával együtt külsejüket a vademberéhez teszi hasonlatossá.”¹⁹

Bronyevszkij felfigyelt a környéken látott rengeteg golyóra is, amelyek a háztetőkön raknak fészket, és a lakosság körében bűnnek számít e hasznos madarakat bántani. Az utazó megemlítette azt is, hogy ezen a vidéken annyi volt a légy és a szúnyog, hogy szinte mindent elleptek. Leírása szerint a helyi pásztorok háromféleképpen védekeztek ellenük: felégették a füvet, hogy füst keletkezzék, vagy felgyújtották a trágyát (amit egyébként fűtésre is használtak), illetve a fájó testrészt fakátránnyal kenték be.²⁰

Május elsején érkezett Bronyevszkij Emőd községbe, ahol a tavaszi időjárás ellenére két napig télies hideg fogadta. Az útleírás készítője megemlíti, hogy a település kálvinista lakóinak háza a svájciakéhoz volt hasonló és felvilágosultságuk, munkaszeretetük jelentősen különbözött Magyarország egyéb lakosságáétól. Rövid pihenő után innen kocsikázott tovább a Szinva-patak mentén fekvő Miskolcra, ahol a főtéren kalodát látott a bűnözők megfenyítésére. Bronyevszkij elragadtatással írt az ottani pravoszláv templom egyszerűségéről; négy, szemet gyönyörködtető festményéről, amelyek orosz művészek alkotásai voltak.²¹

Az útifeljegyzések készítője Miskolcra rövid kitérőt tett a boráról Európa-szerte ismert, Bodrog parti Tokajba, amely külsőleg szegényes település benyomását keltette. Sajnálattal jegyezte meg, hogy az aszubort szinte teljes egészében külföldre szállítják, és helyben csak rendkívül drágán kapható. Az utazó hangulatát tovább rontotta, hogy visszafelé hatalmas vihar és zápor fogta el Szikszón, ahol az éjszaka sötétjében a kocsis véletlenül a mocsárba hajtotta a fogatot. Innen csak reggel sikerült kiszabadulniuk a környékbeli parasztok segítségével, majd a rusznyákok (kárpátukránok) lakta Forró és a Kárpátok lábánál fekvő Tornyosnémeti irányában folytatták útjukat. Az utazót elbűvölte a táj festői szépsége, amelyről a következőket jegyezte fel: „Amint egyszerre a nap felbukkant a horizonton, a köd, a csend, az éji árnyak, mint könnyű fantomjai az álomnak, pillanatok alatt elenyésztek és végleg kibontakozott előttünk az elragadó táj. Közepes nagyságú dombok, szőlőskertekkel és jól művelt földekkel. Patakok, ráboruló tölgyekkel; mezők, telve juhnyájakkal, lovakkal,

báránnyal, sertésekkel, rengeteg libával – mind azt mutatják, hogy a föld termékeny és a lakosság nem lusta. Minden lépésnél új természetadta szépség bontakozik ki. Távol a horizonton, az átlátszó kék csillogáson keresztül a Kárpátok csúcsainak sokfélesége örvendeztet a tekintetet.”²²

Május 8-án érkezett Bronyevszkij Felső-Magyarország legjelentősebb településére, Kassára, ahol a várost kettős, négyszögletű földfal vette körül, amelyen belül kőfal húzódott. Az utazó feljegyezte, hogy a főutcát szabályos, emeletes házak övezték, amelyek közül különösen Szirmay gróf palotája, a Fehér Sas kávéház és az impozáns homlokzatú színház tűnt ki. Bronyevszkij érdekességgé említi meg, hogy ez utóbbiban francia hadifoglyok a „Pas de deux” című színdarabot adták elő. A továbbiakban részletes leírás idézi az 1322-ben, gótikus stílusban épült Szent Erzsébet-dóm lenyűgöző méreteit, a főoltár ikonostázait, amelyeket metszetek és aranyozások díszítenek.

Az utazó rövid leírást adott a kassai papneveldeiről és a katonai iskoláról is, majd újonnan kötött személyes ismeretségeit részletezte. Ebből megtudjuk, hogy Bronyevszkij megismerkedett az ifjú Szirmay gróffal, a Felvidék egyik leggazdagabb arisztokratájával, valamint Lovich Ádám (1755–1831) professzorral, az eperjesi kollégium igazgatójával is.²³ Ezt követően Kassa környéki utazásait részletezi a szerző, felidézve a szilicei jégbarlang és a vörösvágási opálléhelyek felkeresését. Hangulatos leírás idézi a lemesai földbirtokossal, a hétéves háború egykori őrnagyával folytatott beszélgetését, valamint a Nádasdy grófnéval történt találkozását. Az utazó dicséri a grófné kitűnő ízléssel berendezett kastélyát, pompás vacsoráját és a kellemes társalgást, ugyanakkor adós marad a találkozás helyének megnevezésével.²⁴

Kassához hasonló városnak írja le Bronyevszkij következő útiállomását, Eperjest, amelyet bástyákkal és négy kapuval megerősített magas téglafal vett körül. A város északi részén folyik a Drinava folyócska, amelynek partjain az utazó malmokat és bőrkikészítő műhelyeket látott. A szerző felidéz a 12. században épült ősi székesegyházat is, amelyet azonban nem talált különösebben szépnek. Sokkal lelkesebben ír arról az ebédéről, vacsoráról és bálról, amelyen Szirmay gróf látta vendégül az orosz tisztikart: „A hölgyek szabad, fesztelen viselkedése, a házigazda figyelmessége és általában az egész vendégsereg szeretetreméltósága nem dicsérhető eléggé. Az egész napot igen kellemesen töltöttük el, csak egy jelenség tűnt felettébb különösnek: az urak tánc-, sőt ebéidő alatt állandóan telefüstölték a szobákat dohányval; legtöbbször ki sem vették szájukból kis tajtékpipáikat.”²⁵

Másnap Szirmay gróf egyik vendége, bizonyos gróf G. hívta meg az orosz tiszteket egy falusi ünnepségre, vadászában és szobalányának esküvőjére. A kitűnő hangulat, az ételek bőséges választéka és a lendületes tánc felettébb megnyerték Bronyevszkij tetszését. Ezt követően a gyógyvizeiről híres Bártfát kereste fel, ahol Brigido püspökkel, Knopstock őrnaggyal és az Engel polgárcsaláddal került ismeretségbe. A gyógyforrások gyógyító erejét így öröközte meg: „Összesen tizenkét fürdőt vettem, amelyek oly nagyszerű hatást tettek sebeimre, hogy elmondhatom, tökéletesen meggyógyult karom és kezem.”²⁶

Bronyevszkij Komarnik falunál érte el a lengyel határt, és ezzel befejeződött több mint egy hónapos magyarországi utazása. A határra érve összefoglalta közigazgatási, igazságszolgáltatási, politikai és néprajzi tapasztalatait, amelyek értékes adalékokat szolgáltatnak a korabeli Magyarország történetéhez. Kitűnő megfigyelőkészségét dicséri az az észrevétele, hogy a magyarok általában cseppet sem hízelgően nyilatkoztak az osztrákokról, míg Bécsben a „rebélis kurucok” leszármazottait illették állandó gyanúval. Felfigyelt arra is, hogy az osztrák kormány a Lajtától a Kárpátokig terjedő országot meghódított provinciának tekintette és ennek megfelelően bánt vele. Jól látta, hogy a Habsburgok örökletes királyságát 1687-től elismerő Magyarországot a Bécsben székelő uralkodók csak ritkán látogatták meg, és a rendi országgyűlések összehívása helyett szívesebben kormányoztak rendeletekkel. A magyarok, akik nagylelkűek és merészek – vallotta Bronyevszkij – mindig becsületes

alattvalói voltak királyaiknak, és ennek fejében joggal követelik meg, hogy minden új uralkodó trónra léptekor köteles esküt tenni arra, hogy megőrzi és tiszteletben tartja az ország törvényeit. A Habsburgok államán belül a magyar nemességnek fontos kiváltsága, hogy az önálló törvényhozás és az adókivetés jogával rendelkezik, továbbá az uralkodó által megnevezett négy jelöltből a nemzet egyet megválaszthat a nádor méltóságára és kettőt a koronaöri tisztségre. A törvényhozás tekintetében azonban a király vétőjoggal bír, azaz elvetheti az országgyűlés két táblája (kamarája) által előterjesztett törvényjavaslatot.²⁷

Bronyevszkij világosan látta, hogy a magyar nemesség olyan privilegizált osztály, amely a kormányzás egész hatalmával és cselekedeteiben teljes szabadsággal rendelkezik. Ugyanakkor azonban nem vesz részt a legkisebb mértékben sem a közterhek viselésében, régóta nem teljesít hadiszolgálatot és minden teher viselése a népre hárul. Az útleírás készítője keserűen állapította meg, hogy a „nép” és a „nemzet” fogalma a magyar politikai gyakorlatban kizárólag csak a rendi privilégiumokkal körülbástyázott, a köznéptől arisztokratikusan elzárkózó nemesi osztályt jelenti. Ezt követően Bronyevszkij a magyar parasztság 1514 utáni röghözkötéséről, jogfosztottságáról, szolgáltatásainak formáiról, az állami, egyházi és földesúri adókról adott áttekintést, majd ezek kontrasztjaként az arisztokrácia mérhetetlen vagyonáról, így Esterházy herceg évi hárommillió, Pálffy és Nádasdy gróf kétmillió forint jövedelméről tett említést. A szerző elítélően nyilatkozott II. József németesítési törekvéseiről, amelyek a magyar nemzeti elégedetlenség fő előidézőjévé váltak. Munkájának Magyarországra vonatkozó részét e sorokkal zárta Bronyevszkij: „Ámde, e sok baj közepette is, azt hiszem, hogy ez a dicső történelemmel rendelkező, egykor szabad és büszke nép idővel rá fog lépni a boldogulás útjára és ismét visszanyeri ősi nagyságát”.²⁸

Bronyevszkij művének értékelésekor feltétlenül rá kell mutatni arra, hogy a szerző bár rendkívül kritikusan, ugyanakkor azonban a társadalom alsóbb rétegei iránti együttérzéssel fogalmazta meg mondanivalóját. Szarkasztikusan túlzó „pillanatfelvételei” és frappánsan szellemes megállapításai közel két évszázad távlatából is írói kvalitásai iránti tiszteletet parancsolnak. Útleírásának néhány fogyatékoságát azonban nem lehet elhallgatni. Ezek közül az egyik erősen szlávbarát szemléletének fel-felbukkanó egyoldalúságában mutatkozik meg, a másik Robert Townson angol utazó néhány magyarországi élményének (Pest és Buda városképeinek ábrázolása, a koronázási jelvények leírása stb.) kompilációjában figyelhető meg. Arra is rá kell mutatni, hogy Magyarország korábbi történetének felidézésekor a huszonhat éves tengerésztiiszt számos hibás adatot közölt. Így például tévedett, amikor arról írt, hogy a parasztok szabad költözési jogát Luxemburgi Zsigmond (1387–1437) engedélyezte, ami nem helytálló, mivel ezt mintegy ötven évvel korábban már Károly Róbert lehetővé tette. Hibás az a megállapítás is, hogy 1547-ben, 1550-ben és 1566-ban újból megerősítették a jobbágyok szabad költözését, mivel 1517-ben, a Dózsa György vezette parasztháború leverése után a Werbőczy István nevével fémjelzett „Tripartitum” a parasztság örökös röghözkötését kodifikálta. Téves a szerzőnek az a nézete is, hogy a magyar nyelv ázsiai eredetű, mivel a finnugor nyelvrokonság Bronyevszkij művének kiadásakor már bizonyított tény volt. Mindezen hiányosságoktól eltekintve a szerző útikönyvét őszinte és elfogulatlan műnek tekinthetjük, olyan forrásértékű alkotásnak, amely nemcsak a korabeli Magyarország földrajzi, botanikai, zoológiai, mineralógiai jellemzőit kívánta bemutatni, hanem kísérletet tett a társadalmi és politikai viszonyok árnyalt ábrázolására is.²⁹

¹ V. Molnár László: Russzko–vengerszkije kulturnije szvjazi (1750–1815). Joskar-Ola, 1993. p. 94.

² V. B. Bronyevszkij korábban publikált művei: Zapiszki morszkovo oficera v prodolzsenij kampanyij na Szregyizemnom morje pod nacsalsztvom viceadmirala Dmitrija Nyikolajevicsa Szenjavina. Szankt-Petyerburg, 1818; Pizma morszkovo oficera. T. 1–2. Moszkva, 1825–1826.

³ Orosz és ukrán utazók a régi Magyarországon. Közread., ford., az előszót és a jegyzeteket írta: Tardy Lajos. Bp., 1988. p. 242, 247.

⁴ V. B. Bronyevszkij: Putyesesztvije ot Trieszta do Szankt-Petyerburga v 1810 godu. Moszkva, 1828. pp. 58–59. E mű magyar nyelvű, rövidített szövegváltozatának kiadása: Vlagyimir Bronyevszkij: Utazás Magyarországon (1810). Ford.: Tardy Kallós Lajos. Bp., 1948. A fenti kötetből szemelvényeket közöl: Orosz és ukrán utazók a régi Magyarországon, pp. 93–156.

⁵ V. Molnár László: Kanizsa vára. Bp., 1987. p. 78.

⁶ V. B. Bronyevszkij: Putyesesztvije, pp. 66–69. Itt jegyezzük meg, hogy Bronyevszkij tévesen nevezte Lengyeltóti falu földesurát Kisics bárónak. A birtok tulajdonosa ugyanis Lengyel bárónő férje, Pászthory Menyhért volt, aki a Fechtig családnak adta bérbe a gazdaságot. A nevek téves szerepeltetése bizonyára azzal magyarázható, hogy útifeljegyzéseit a szerző csak tizennyolc évvel később rendezte sajtó alá.

⁷ Uo. pp. 71–72.

⁸ Uo. pp. 76–77.

⁹ Uo. pp. 84–85; Tardy Lajos: Orosz utazók Budán és Pesten. In: Tanulmányok Budapest múltjából. XVIII. köt. Bp., 1971. pp. 206–207.

¹⁰ V. Molnár László: Magyar–orosz kulturális kapcsolatok (1750–1815). Piliscsaba, 2000. p. 116.

¹¹ V. B. Bronyevszkij id. műve pp. 89–90.

¹² 1 szazseny = 2,134 méter

¹³ Orosz és ukrán utazók a régi Magyarországon, p. 116. Az ürömi sírkápolnáról és korabeli látogatóiról részletesen Tardy Lajos: A budai „orosz könyvtár” és az ürömi mauzóleum leírói. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1965–1966. Bp., 1968. pp. 429–445.

¹⁴ V. B. Bronyevszkij id. műve pp. 102–107.

¹⁵ Uo. pp. 110–111.

¹⁶ Orosz és ukrán utazók a régi Magyarországon, p. 125.

¹⁷ Uo. pp. 125–126.

¹⁸ Uo. pp. 127–128.

¹⁹ V. B. Bronyevszkij id. műve p. 133.

²⁰ Uo. p. 134.

²¹ Uo. pp. 137–138.

²² Orosz és ukrán utazók a régi Magyarországon, p. 136.

²³ V. B. Bronyevszkij id. műve pp. 151–158.

²⁴ Uo. pp. 161–180.

²⁵ Orosz és ukrán utazók a régi Magyarországon, p. 144.

²⁶ Uo. p. 147.

²⁷ V. B. Bronyevszkij id. műve pp. 256–257.

²⁸ Uo. p. 262.

²⁹ Oroszországba való visszatérése után V. B. Bronyevszkij még jó néhány évig a flotta kötelékében szolgált, majd 1828-tól a tulaji hadapródiskola tanulmányi felügyelője, később igazgatója lett. Irodalmi és hadtörténeti munkássága alapján az Orosz Tudományos Akadémia levelező tagjai közé választotta. Életének befejező szakaszához fűződik vitája barátjával, A. Sz. Puskinnal, valamint újságkiadási terve, amelyhez a cári hatóságok nem járultak hozzá. 1836-ban, ötvenkét évesen halt meg Szentpétervárott, mint az ottani hadapródiskola vezérőrnagyi rangban levő nyugalmazott igazgatója. Bronyevszkij életművének értékeléséhez lásd: Tardy Lajos: Magyarországi útiélmények és magyar irodalmi vonatkozások a XIX. század első negyedében megjelent orosz kiadványokban. In: Tanulmányok a magyar–orosz irodalmi kapcsolatok köréből I. Szerk.: Kemény G. Gábor. Bp., 1961. pp. 133–139.